

باش تورکستان

تورکستان ملی استقلال فکریکه خدمت ایتوچی آیلق جموعه
باش محرری: چوقای اوغلی مصطقی

بل 2 // شماره 1930 // ساره 9

بو ساندا:

سیاسی بولم:

- 1 - شووینیزم توغریسیده
- 2 - تورکستانده بیرلیله شدیریش نیمهدهن عبارت؟ جنای
- 3 - بیگیامهس ملتچیلک باش تورکستانلی
- 4 - تورکستانده مکتب مسئلهسی تیور اوغلی

ادبی بولم: قورالفا

تبلیکدهن
باش «تورکستان» که

تورکستان خبرلهری:

اوزبیکستانده - قازاغستانده - تورکمنستانده

Jach Turkistan

(Le jeune Turkestan)

Revue mensuelle

Organe de défense nationale du Turkestan

Rédacteur en Chef: Moustapha Tchokai-Oghly

باشقارمادهن:

بولمزکه توغری کیلکهن بوتون یازوله اوجون
جموعه مزنگ بیتلهری آچیقدر.
باشقارمادهن یازوله قایتارلماس.

آبونه شرطلهری:

- بللکی - 2 دولار
- آئی آیلغی - 1,2 دولار
- اوج آیلغی - 60 سنت
- آبرم نسخه - 20 سنت

جموعه مزغه نیوشلی هر تورلی یوللانماله اوجون آدرهس:

Moustapha Tchokai-Oghly

48bis rue Parmentier

Nogent s. Marne (Seine)

France

Abdulvahap Kara

باش تورستان

تورکستان ملی استقلال فکریکه خدمت ایتوچی آیلق مجموعه
باش محرری: چوقای اوغلی مصطفی

جل 2 || غنوار 1930 || سانه 1

شوونیزم توغریسیله

یورنمزده کی ملی حرکتکه قارشو بولشیویکلهرنک قوللاندىقلاری
ایک زهرلی قودالاریدان بری، بز تورکستانلیلهرنی «ملی
شوونیزم» بله ن عیلهشلهیدر.
اوز ملی حقوقینگ بر آز طرفداری بولوب کورینگن هر بر
تورکستانلینی غاسبلار (اوزونپاتورلار) «شوونیت» همده
«اتقلاب» و پروله تار لار خانی «دیب عیله پیدرلر». بونده ی تورکستانلی
قومونیت فرقه اعضاسی بولسا، فرقه سفیدن چیقار بلیشفه محکوم
تویله دی همده عکس انقلابه قارشو بولشیویک اصولیده اوق
آنوچی هوسکارلار اوچون نشان یریده قوللانیلادد.

بو شوونیزم دیدیکلهری نهرسهنگ اوزی نیمه دن عبارت؟ —
شوونیزم دیب، باشقا ملتلهرنک منفعلهری ضررینگه نار ملتچیلک
کورسه تیشکه، باشقا ملتلهرنک حیاتی منفعلهرینی یالغوز اوز ملتینگ

منفعی اوجون قوربان قلیتسه دیلهدر. شووینیزمک یوزمه
 جیتی اوجون شووینیزمه عیبهنگن ملتگ اوز شووینیزمی
 اوتقوزه بلمرک ماهیتده بولوشی یعنی او ملتگ اولکده حاکم
 دولت قوونینی بوتولهین اوز قولدا تونکن بولوشی کیرهک.

تورکستانلیرنی شووینیزمه عیبهش اوجون لازم بولغان بو
 اساسی شرطلر تورکستانده بارمی؟ بو سوراقه برکه جواب
 بولا بلیر: یوق!

تورکستاندا حاکم ملت روسلر بولغانی کئی دولت حاکمینی ده
 بوتولهی روسلر قولدادر. ایسکی وقتلرده بو حاکملر سادهچه
 روس، بویوک روس دیب آنالور ایدیلر، ایمدی ایسه روس پروله
 تارپانی، روس انقلابچی اشچی دهقانلاری دیب آنالادیلر.

ایسکیده تورکستان وه تورکستان تورکلرینگ ملی منفعلری
 سادهچه روسیه وه روس خلقی نامیغه استثمار ایتیلر ایدی. ایمدی
 ایسه پورتزنگ منفعلری «ساویت روسیهسنگ انقلابی مرکزی
 فائدهسیگه استثمار ایتیلدر.»

1916 ده گهنرال قورباتکین: «تورکستانلیر، اوز محلی وه
 ملی منفعلرینی روسیه وه بویوک روس خلقینگ منفعلری یلهن
 بر قاناردا قویا آلماسلار. روسیه ایگ، اول روسلار اوجون...»
 دیگن ایدی. قورباتکیننگ بو سوزلهرینی ماسکاو بولشویولکهری
 «قزیل بویاق» غه بویاب توبنده گیچه سویله بیدلر:

«سز اوز محلی، ملی منفعلریگرنی انقلاب مرکزی روسیه
 منفعی یلهن بر نیکیسکده قویا آلماسز. روس انقلابچی پروله
 تارلارینگ منفعلری هممهدهن آلدان...»

شالوا ایلباوانگ حقلی سورنده کوروشیچه تورکستانده یرلی
 پروله تارپان یوق. بو یرده روس پروله تارپانی حکم سوردر.

(«باش تورکستان» نگ برنجی نومروسیکه باقکیز). دیمهک، چار
 دوریده بولغانی کئی حاضرگی کونده هم تورکستانده روس
 شووینیزمی حاکمک قیلادر.

ایسکیده بو شووینیزم «برقیچ ملتچیلک» ایدی، ایمدی اینه بو
 «اتقلاهی شووینیزم» شکلینی آلمان.

روس حاکمیشیگه فارشو کوروشکهن همده اوز خلقینی وه
 پورتینی روسلر یلهن بهراهر درجه که قویشفه تیریشکهن تورکستان
 نلیله شووینیزمه عیبهنه بیلیرلهرمی؟ — هیچ بر وقت!

حتی پورتیزنگ ملی حقوقی اوجون کوروش بضا «دمه و قرائین
 چیگهره سنی» آشیب کیتکهن تقدیرده هم هیچ بر کشی بزنی
 شووینیزمه عیبهشگه حقلی ایمهس.

بز گناهسز اوزاق یلله زندانده اونریشکهن محکوم کشی
 وضعیتدهمز. بو حالده کئی ههر بر مجوس بوتون کوچی وه او
 وضعیتده ممکن بولغان بوتون یوللار یلهن زندانان قونولوشنه
 تریشهدر: تیره زده کئی تیغیر په نجه ره لهرنی کیسوب تاشلاشفه او
 رینهدر؛ زندان قاراووللارینی اوروب یقتیشنه حاضردر. لاکن
 بوندهی تیره زه لهرنی سیندرگن یا کئی زندان قاراووللارینی اولدیر
 گن کشیگه «تام تیشهر اوغری» یا خود «باش کیسر جانی» دیب
 حکم پیریش نوغری ایمهس.

هنهگه لس روسیهنی «ملتلر زندانی» دیب آناغان. او بو کونده
 هم ملتلر زندانی حالیدا قالغاندر.

بز، بو ساویت زندانینگ په نجه ره لهرینی نوره لهه کدهمز. بز،
 ایلیمزنی قاما قدا تونکهن زندان قاراووللاری یلهن کوروشمز وه
 کوره شمهک وظیفه مزدر. بز ایر کلکگه اومتولامز. بزنی بو ایشیمز
 اوجون شووینیزم دیب عیبه کوچلهر بز که — «ملتلر زنداننده»
 بر سوز سویله هممهدهن تینچگنه اونریشیمزنی لازم وه وظیفه مز دیب

بلكەن ھەمدە روسلەرنى بىزگە زىندان ساقچىلارمۇ بولغائى —
ئەدىق قىلغان بولۇرلار.

بىز ئۆزىمىزگە مىلى ئىرىك ۋە استقلال ھۆكۈمىتىنى تەلپ ئىتەمىز. بىز
مىليونلارغا توغقانلارمىزنىڭ قانلارنى ئۆكۈلگەن ۋە گەۋدەلەرنى يانقان
مىلى استقلال يولمىز، روسلەرنىڭ ھۆكۈمىتىنى، روس بۈيۈك
دولتچىلىك شوۋىنىزمنى ئوچرىتەمىز. بىز بۇ ھۆكۈمىتىنى مۇستەقىللىقنى تەلپ ئىتەمىز.
ھەمدە روس ھۆكۈمىتىنى بىزگە ئۆز نورستان مىلى ھۆكۈمىتىمىزنى
قۇيىشى ئىتەيمىز.

چار روسىيەسى بىزنى بوغار ۋە يورنىمىزنى قانئە بويار دى.
بولشويك روسىيەسىدە بىزنى بوغماقدا ۋە بوتون يورنىمىزنى ھەمدە
بىزنى-بىزنىڭ ئائىلە ئوچاقلارمىزنى قانئە بوياماقدا. كەرىنسىكى كەبى
«كىلەچە كەدە كى دەموقراىتىق روسىيە» ئىشلەرنى ئىسە تەبىئىي ھۆكۈم
بولغان ئۆز يورنىمىزنىڭ تام ھۆقۇلى ئىكەنسى بولوشكە ئومتولوشىمىز
ئوچون بىزگە «دوشمانلىق» بىلەن دۇق قىلماقدا درلار. (روسچە
«دىنى» مەجموعەسىنىڭ 71 نەچچى سائىنى باقىڭىز).

بىز شۇنىڭ ئوچون روس ھۆكۈمىتىنىڭ ھەر ئورلى شەكلىگە ھەم
ئىقتىدار بىلەن قارىمىز ھەمدە بۇ ھۆكۈمىتىنىڭ ئىكەنلىكىگە قارشو بار
كۈچىمىز بىلەن كۈرەشەمىز ۋە كۈرەشەشە كىمىز.

بۇندە شوۋىنىزمدەن ئىزدە يوق ۋە بۇلا ئاماسدا.

اگر بىز، ئۆز مىلى ھۆكۈمىتىمىزنى ئۆزگەن ۋە نىغىتان چاغىمىزدا،
روسلارنى ۋە يا باشقا مەيدە ئىشلەرنى ئىزدەشكە ۋە ئۆزىمىز بىلەن بەرپەر
نورستان وپتىداشلىقى ھۆقۇقىدەن ئائىلە ئىش ئىمكانىيەتدەن محروم
قىلساق ياخود اولەرنى ھازىرقى كۈندە نورستاندە «پروولەتارىيات
دىكتاتورلىقى ئىكەنلىكىگە» بىزنى ئىزدەشكە ئىشەنمەي كەبى ئىزدەشكە، يالغۇز
ئۆزىمىزگە شوۋىنىزىم بىلەن قارالانا بىلەمىز.

دولت ھۆكۈمىتىنى قولىدا بولغان ئىكەن شوۋىنىزمنى يورگۈزە
ۋە يورگۈزە بىلىمى.

ھالبۇكى بىز گناھىز زىنداندا ياتىشىغە ھۆكۈم قىلغانلار ۋە ئىتەمىز.
بىز ساۋىت روسىيەسى، ئىسكىدە چار روسىيەسى، دىپ ئاتالغان
بۈيۈك زىنداننىڭ تەبىئىي بەنچەرەلەرنى ئىزدەشكە كەدەمىز. زىندان قارا-
ۋوللارىغە ھۆجۇم ئىتەمىز ۋە بىزنى استقلالنە ئالۇب بارادىغان يولمىزنى
بۇ قاراۋوللاردان ئازا لاماقچىمىز. بىزنى زىنداندا ساقلادىقلارنى مەنچە
مىلى بايلىقىمىز ۋە بىزنى ئۆزىمىزگە روسلار ئاماندىغان غىب ئىتەمىزلىكى
تەلپ ئىتەمىز. بۇ شوۋىنىزىم ئىمەس. بۇ سادەچە غايەلەر ئوچون كۈرەش
ھۆقۇقى تەبىئىي بۇ كۈرەشچىدۇر.

نورستاندا يەرلىكلىك يىرىش

نېمەدەن عبارت؟

«يەرلىكلىك يىرىش» باشقاچە ئىكەندە ھۆكۈمىت ئىدارەلەرنى نور-
ستان يەرلىك خەلقىگە ياقىنلاشتۇرۇش ئىشى، ساۋىت ھۆكۈمىتىنىڭ
مىلىت سىياسىتىدە كى مۇقەبىلەرنىڭ ئىكەنلىكىگە بەگىيىدۇر.
بولشويكلىرىنىڭ بۇ «يەرلىكلىك يىرىش» مۇسئەسىگە كىلۇب چىققۇ-
نچە ئوتقان يوللارنى، ئومۇمىي سورتىدە بولسا ھەم تەقىب ئىش،
مراقىدەن خالى ئىمەس.

بولشويكلىرى ئىش باشىغە كىلدىكىلەرنى ۋەقە (17/XI. 1917)
بوتون روسىيە مىلىتلارنى ۋە نورستانلىقلارنىڭ ئۆز ئىستەكلىرىگە
ئۆزلىرىنى ئىدارە ئىش ۋە شۇنىڭ ئوچىش ئىشۇقات قىلدىلار.
لاكىن «قىزىل سوزلەر بىلەن بوياغان» بۇ ئىشۇقات ئىشلە مەلە كە.

تمزده ناپ نازم «روس ملی روحیگه اساسلانغان پروله تار دیکتاتور-
لگی بولوب چیقدی...» (1)

روس قومونست فرقهسینگ مرکزی قومیتسی طرفدهن سایلا-
غان مخصوص قومیسون اعضالارینگ تعیریکه کورم «تورکستانده
تاسیس ایتلگن ساویت حاکمیتی روس مستملکه جیلهرینگ
حاکمیتیدن باشقا هیچ نهرسه ایمس» ایدی. شوندهی بولسادا
«قیزیل سوزلر یلهن بولغان نشویقات» آتوجیلار بو «روس
پروله تار مستملکه دیکتاتورلکینی» تورکستانک ملی طلبهریکه غایت
نوغری کیله درگن شکل دیب تاپدیلار. بوندهن سوکره تورکستا-
نلیهرینگ اوز ایستدکلهریجه اوزلهرینی اداره ایشلهرینی ردا ایتدیلهر
«روس ملی روحیگه اساسلانغان پروله تار دیکتاتوراسی» ایکی یل
حاکمیت یورکز که ندهن سوک، لهین وه روس قومونست فرقهسی
مرکز قومیتسی تورکستانده کی قیزیل مستملکه جیلهریکه: «تور-
کستان یرلی خلقینی حکومت ایشلهریکه سانلاریغا متناسب صورنده
اشترک ایتدیهرینی» تکلیف ایشکن بولدیلار. بو تکلیف بویونجه
«یریللهریکه قومونست فرقهسیگه منسوب بولوش شرط ایمس
ایدی، نامزدلر مسلمان ایشچی اوپوشمه لهری طرفدهن قویلعان
بولوشی گنه کفایه» ایدی

روسیه قومونست فرقهسی مرکز قومیتسینگ بوندهی تکلیفینی
قیلبشیغه تورکستانده کی یرلی وه روس اهلینگ سان نسللهرینی
یلمه گنی سبب بولسا کیرهک دیب تخمین ایشگه نوغری کیله در.
جونکی تورکستانده روسلهرینگ سانی بوتون اهلینگ %50 نی
تشکیل ایتدیکنی کوزگه آلسا مملکتک اداره ایشلهریکه سانغه

(1) لهیننگ ادرسه «پروله تار انقلابی وه مرتد قانونکی» دیگن کتابچه-
سینگ 33 بیتده «ساویتلر پروله تار دیکتاتورلکینگ روس فورماسی» دیر.

متناسب صورتمده وکیل سایلاش دییمهک، تورکستانده توله ملی اداره
توزیشدن باشقا نهرسه ایمس ایدی. (2)

محلی روس بولشویکلهری ساویت مرکزینگ طلبیکه بوی
سینه مدیلهر. حتی او وقتکی ساویت ادارهسینگ باشلوقلاریدان
کازاکوف اسملی بریسی: «بین المللی بولشویکلر اوچون تور-
کستانده هیچ بر توری ملی مسئله یوقدر.» دیب نوغریدهن نوغری
سویله گن ایدی... لهین طرفدهن اداره ایتلگن، آمر مطلق
قومونست فرقهسی مرکز قومیتسی وه ساویت حکومتی، او وقتلر
مرکزینگ بوروغندهن قبلجه تاییانی اوچون یوزلهرجه وه مبلکلهرجه
کشیلهرنی آتوب اولدیروب تورکه نلهری حالدا یوقاریداکی وقعه
که اینده مدیلهر وه بو اینده مصلکلهری یلهن تاشکهنده کی یزاریلهر
(حولیغانلار) نگ مستملکه سیاستلهرینی عملگه آشیریشلارینی تقدیر
ایتدیلهر وه اولهرکه روح یردیلهر.

تیزلکده «تورکستانلیلهرینگ دولت ایشلهریکه سانلارینه متناسب
صورتمده قاتناشیشلاری» حقیده کی گیلهرنی آئیپ تاشلادیلار وه
بو سوزلهرنی ایسله شنگ اوزی ده عکس الاقلابچیلق دیب اعلان
ایتلیدی. هر نه ایسه تورکستان روس مملکتی ایمس. بو یرده %94
یرلی تورک خلقی بار. بو خلقنه مستقل اداره نی رد ایتدیلهر. روس
اصولی پروله تارلار دیکتاتورسینگ مستملکه حاکمیتیکه قارشولق
کورسه تیش تشبیده بولغانلاری اوچون تورکستانلیلهریکه بولشویک-
لر آجیقدان آجیق بولوقاداسی (محاصره) اعلان ایتدیلهر.
بو «ساویت آجلینی» نتیجه سیده ایکی میلیوندهن آرتق تورکستانلیلهر
هلاک بولدیلار. بوتون بو بلالهریکه قاراماسدان روسلهریکه قارشو
بویوک کوچیلک یه نه تورکستانلیلهرده قالدی.

(2) روسجه «قومونست فرقهسی مرکز قومیتسینگ تورکستان تشکیلاتلهریکه
12. VII. 1919 تاریخلی یازوسنی» گه باقیز.

دوس پروله نار دیکتاتورلگی آسیدا بولسا هم بر یول بلن نورکستانلیله رنی اوز یورتلهرنگ اداره سی ایشله ریکه قاتاشدیریش مسئله سینی پیشش کیره ک ایدی... وه مملکت اداره سی ایشله ریکه نورکستانلیله رنی قاتاشدیریش شکلی اولاراق مه نه شو حکومت آپاراتنی بیرلله شدیریش» دیکه ن نهرسه نی تابدیلاز.

روسه قومونیت فرقه سی اورنه آسیا یوروسینگ باشلوقی زه لیتسکی: «کوب اورناقلار،» بیرلله شدیریش» دیکه نده بوتون اداره ایشله رنی یرلی خلقه تابشیریش دپ یاکی اولدرنگ حکو- مت آپاراتیدا سانلاریقه متناسب صورنده قاتاشیشلاری دپ آکلای- درلار. بو توغری ایمه س. بو اصولدا معنا یریش ملی شوونیزم کورنوشیدن باشقا نهرسه ایمه س.

«بیرلله شدیریش» حکومت آپاراتینگ یرلی خلق منفعتیکه یاقینلاشیشیدن باشقا نهرسه ایمه س. بو یاقینلاشیشقه روسلر تاما یدان یرلی خلق تیلینی اورگه نیش یولی بلن هم ایریشه ک مومکیندر». دپ آکلانماقچی بولدی. دیمه ک ساوت حکومتینگ تورکستانده یورکیزگن ملی سیاستینگ ایک به گبی هم یورنمز اوستیده روس حاکمیتک فائده سیکه بولغاندر.

سایتلهرنگ «بیرلله شدیریش» لهری حقیده تفصیلا نکه کیریشنی لازم کوریمه ن. غزیه خبرلهری ایچنده حکومت آپاراتینی «بیر- لیلله شدیریش» توغری سیده کی بولوملر بلن نایشیش یتهلرکدر. «سویتسکایا ستب» غزیه سی XII. 29. 2 نومروسنده توبه نده کی خبرنی کپتیره دد:

«سه میپالاندا بیرلله شدیریش حقیده کی پلاتنی آرخیف که تابشیردیلاز.»

«آلمانا، قیزیل جار (به تراپاول)، قیزیل اورده وه آق توبه دائره (اوقروغ) لهرنده بیرلله شدیریش پلانلاری سبکین وه پاراماس

خالدا به جه ریلهدر.» (سویتسکایا ستب» XII. 10)

ایضاحات اوچون ایکی-اوج مثال کپتیره ن:

آلمانادا پوسته شوعبه سنده کی 43 اورینده ن برنده کینه قازاق بار. دائره (اوقروغ) ساغلقنی سادلاش شوعبه سنده برکه هم قازاق یوق. حکومت آمباری، دائره مدعیلگی (پراکورا تورمسی)، استایشیق شوعبه سی که بی مأموریتلهرده عمومیتله قازاقلارنی قابول ایشه یدرلر. بوتون دائره میقیاسیده کی مأموریتلهرده (معارف شعبه سی وه بعضاً دائره اجرائیه قومیته سی استنا ایتلدیکی خالدا) ایشله روس تیلیده یوریتلهدر. و. س...

تورکمه نستانده بیرلله شدیریش حقیده «پاش نورکستان» نگ برنجی نومروسنده یازمشدق.

یه کی پاختا پروغرامنی ایشکه آشیرا باشلادیقلاری وقت، بو پروغرامنگ به جه ریلیشی حکومت آپاراتینی تیزلکده بیرلله شدیر- یشنی طلب ایتهدر، دپ بازار ایدیلر.

بیرلله شدیریشکه باشلشلاری توبه نده کچه بولدی:

پاختا پروغرامنی عملکه آشیریش ایشیده یولباشچیلق اوچون مرکزی روسیه دن آلتی میگ قدر روس ایشچیلهرینی تورکستانکه کپتیشکه قارار یردیله ر.

تاجیکستانده بیرلله شدیریش اولکه مرکزی بولغان دوشه نه شهرینی ستالین آباد دپ آناش وه موسقوادان کبلکهن روس اشچی خاتونی لوکه وییا قریلووانی تاجیکستان حکومتینگ اعضا سی قیلوب سایلش یلن باشلاندى.

اوزبیکستانده هم اشلر یوقاریداغیلاردان به خشیراق ایمه س: «قیزیل اوزبیکستان» وه «یه کی فرغانه» ده هر نومروده دیهرلک «بیرلله شدیریش قایرده قالدی؟» دیکهن سؤال کپتیره ددر. «پراو- دا ووستوکا» خبر یرهدر (29/X. 21): «بیرلله شدیریش توغرو-

سیدلئی قرار عموماً اشکه آشریلماس پاکئی آشریلسادا یاراماس حالدادد. سوگرهدهن بو «یاراماس حالدا اشکه آشریلمه» مثاللر کیتریلهدد. ناشکیت نمر یولینگ 220 کاندوکتورلاری ایچنده یالوز 6 گه اوزیک بار. اوزیکلر اوز اشلهرنی غایتده یهخشی بهجهدیکلری حالدا، هیچ بر کئی اوزیکلرنگ ساین آشرینی اویلمهس.

قاراسو (قرغزستان)ده کی 8 نجی نومرولی پاشتا زاوودیکه اشچیلهرنی یالوز وقتنجه یولادوغان اشلهرکه که آلادرلار. بوخاراداغی 1 نجی نومرولی مای زاوودی فایریقا زاوود مکئیگه 4 اوزیکئی اوقیشغه یوبارشی لازم ایدی، بر کشین هم یوبارماغان...

اوزیکستان عدلیه قومیساری مولائیکوف «اوزیکلهردهن برار-ته هم پراکوزار (مدعی عمومی) یوق» دیب شکایت قیلاددا (براودا ووستوگا 3/XI. 1929)

بهلکی ساویت حکومتی کیلهچه کده تورکستانلیلهردهن پلهرمن اشچیلهر یتشدرمهک اوجون چارهلر کورمه کدهدر؟ بو سؤالگه هم غایت قایغولی جوابگه آلس ممکن.

خوجاق (سلطانیک؟) «براودا ووستوگا»نگ 29/XII. نومروسنده یوکسهک مکبلهرنی یریلهشدیریش حقیقه مقاله یازغان. بو مقاله آنچه مراقلی که اونگ اوستیده توقاشغه آرزیدر.

بزه اوزنا آسیا جمهوریتلهریده کی یرلی ملتلهرنگ کوبچیلک عامهسی اوجون منظم ساویت خلق معارفی سیستمی توشکه فوقالعاده انقلابی چارهلر کورش لازملغن اعتراف ایتکهن کئی آزدد... بوکونگه قدر بر جمهوریتده هم یرلی خلق اوجون قاعتلانورلق درجه که قویولغان 2نجی باسقیج مکبلهر بو قدر،

چونکی یوکسهک بلم اوجاقلاری حاضراغان معلملر یرمهلمهس... یوکسهک مکبلهرنگ حاضریق کورگن معلملر یرمه آلمانغایفه سبب، اولهرده یرلی خلقدن طلبه یوقلغیدر. طلبه یوقلغی ایسه 2 نجی باسقیج مکبلهرنگ حاضریق کورگن پاشلار یتشدریرا آلمانغایدان کیلور...»

خوجاق نامانیدان اوزنا آسیا دولت دارالفنونی حیایدن کیتریلگهن تاغی بر مثالی کیترامز: وزارت فاکولتهسنده کی 950 طلبه آراسیدا یرلی خلقدان 50 گه یافکنه کئی بار. بو هم سوکئی اوج ییل ایچیده کی اوزنا آسیا دارالفنونینی یریلهشدیریش اوجون آلوب باریلغان آغر کورهشلهر نتیجهسیده کیه یوزه که کیلگهن!... بوندهن قاندای نتیجه چقاریش ممکن؟ تورکستان اوز-زبکه لازم مقدارداغی متخصصلار وه عموماً یارارلق اشچیلهرنی قایردان آلا یلیر؟

بو سؤالغا جوابی «براودا ووستوگا»نگ 29/XII. 29 نومرو-سیدهن نیامیز. اونده سعهرقه ندهن نویانده کی خبر یازیلادد: «یر اشلهری خلق قومیساری روسیه وه اوقراینا یوکسهک

مکبلهریدهن 170 طلبه یلهن معاهده توردی. بو طلبه لهر مکبلهرینی بترکهچ اوزیکستانگه اوزاق مدت اوجون کیلهچه کلهر... بو ییل معاهده قیلغان طلبه لهرنگ تأمیناتی اوجون 120 مگ سوم یریلگهن، تأمینات کئی باشیغه آینه 50 سوم یلهن 120 سوم آراسیدا تعیین ایتلگهن...»

مه نه تورکستانده ساویت حکومتینگ «یریلهشدیریش» سیاستی! بونگه تورکستانلیلهرنگ یهخشی دقت یلهن قاراشلاری لازم. آلمانیاده اوقوجی اونلهرجه تورکستانلی طلبه لهرنی ناراقاش اوز چون ساویت حکومتینگ قویلدان کیلگهن بونون چاره لهرکه

اورنگه نلگینی بز آق پلهمز. نورستان پلهمز مکتبله رنی مکتبله رنی برمیش. اوچون قانچاسینگ قالا پلهدیکلری مکنه معلوم ایمس، کوبله. رینگ ایسه تأمینات یوقلیدان قایتوب کیشکه مجبور بولغانلارین یهختی پلهمن. نورستان اوچون یرلی نلنی پلگن اشچیلرکه ایمس، یورت نورموشینی یهختی نایغان وه بتون بارلیعی بلن خلقیغه باغلانغان کشلر کیرمک. خوجانف ننگ گواهلکیچه اورنا آبا حکومت دارالفنون یوندمی کشله رنی یتشدزمس.

آوروپاده کی اوزیک طلبه لهرینی تأمین ایشکه کیلگنده بو قدر قورساقلق قیلغان ساویت اوزیکستان حکومتی، روسیه ده کی روس طلبه لهرینگ تأمین اوچون اوزیک آقچسینی بو قدر قولی آچقلق یلن ساچادر.... اوزیکستان ساویت حکومتی، کیله چه کده یتشه درگن روس مهندسله رینی اوزاق مدتگه اوزیکستانگه چاقیش بلن کیشنگ منفعتینی کوزنه در؟ جواب آق: روسلر ننگ وه روسیه ننگ منفعتینی.

2 نجی باسقیج مکتبله رنی قناعتلانو رلق حالغه قویا آلاغان وه اوچ یللك آغر کوره شده سوکره (کم بلن ایکنین بز آق پلهمز) ناشکیف دارالفنونینگ زراعت فاکولته سیده اوزیک طلبه لهرینگ ساینی زور بلن بر نیچه اولنلرکه یتقوزا پلگن اوزیکستان حکومتی روسیه دن 170 طلبه دعوت ایتدر. اوزیکستان حکومتی بونگه مجبور ایتلگن، چونکی بونی، حکومت آبارانینی یرلی خلقیغه باقلاشدرش بهره سی آستیدا، روسیه ایمبریالیزمینگ متسلکه چیلک منفعتلرکه نورستان منفعتلهرینی قطنی صورته ده باغلاش ساعتینی باقلاشدر ادرغان ساویت «یربله شدیریش» سیا سنی طلب ایتدر.

نورستان پاشلاری!

یورتمزنگ ملی منفعتلهری دوت قوذبنگ وه دوت آبارا. تینگ بونولمین بزنگ اوز ملی قولزغه اوتشینی طلب ایکنه نلگن ایسدهن چقارماگز!

ای یورنده کی وه چیتده کی نورستان پاشلاری!

سزنگ نوغانلارگز چیتده تأمینات یوقلیدان باشالارنگ

ایشیکلهرینی ناقبلاندیقلاری چاغدا، ساویت حکومتینگ طلبی

بو نیچه خلقمزنگ آقچسی روس طلبه لهرینی تأمین اوچون آقیز.

یلماقدا بولغانینی اوله گز وه هیچ اونومه گز! جنای.

روس استیلاسی آستیدا تورکستان لیلر.

نک ملی حرکتلهر یلدهن

بیگیله مس ملتچیلک

شرق خلقلهرینگ «آزادلی» اوچون گویا جان کویدرگن وه کویدرمه کده بولغان بولشیویکلر معلوم، کی کوچنزلکیمز. دن فائده له نوب جوده که ته ایشلر کوردیلر: چار روسیه سیدهن آیریلوب اوز باشیچه مستقل یاشاما قچی بولغان نورستان که بی اولکه لهرنی ییلله رجه دوام ایشکن قانلی محاربه لهر آرقاسیدا قایتا. دان موسقوا که باغلاب مایوس روسلقنی منندار ایتدیلر. بزلهر او چون ایگ نه چچق بولغان بو تاریخی حادته که بولشیویک آناماسیدا «غیر روس خلقلهرنگ آزادلی»، «شرق حامیسی» روس ملت-نگ «انسانی وظیفه سی»، «یغمبر له نینگ اسیر خلقلهرکه قارشو

«عالی جنابلی» که می بر قانچا ناملار بیرله در. اون ییلده نیری موسقوا قارغالاری کیچه وه کوندوز نوختاماسدان بوتون مکتب، قلوب، سینما، تئاتر وه قیزیل مهیدانلاردا یالغوز بو توغریده قانچا ییلدرلار، بوتون ساوت مطبوعاتی وه ساینز کتابلری اون ییلدر، کی یالغوز شو «قیزیل حقیقت» نی خلقکه توشوندیرمهک یلن آواره در. بو خیلده کی آواره که چیلکدن مقصد که یوشه آلاغان قیزیل ایمپریالیستلر روسنگ بو «انسانی وظیفه سنی» تقدیر ایتمه گن وه اولوغ رهبر له این حضرتلرینگ «عالی جنابلی» توشونه آلاغان هم اوز «آزادلیغی» کوره یلمه گن بز تورکستانلیرینگ، آدری وه ناتار قارداشلارمزنگ، هممه او قرائنا هم کورجی قومشولرمزنگ «نانکور» باشلارینی قومونیس «بالغاسی» یلن ایزمه کده وه «اوراغی» یلن کیسه کده درلر.

خلقمز قیزیل روسلق یلن کوره شهرکهن، اون ییل ایچیده، مدعش قوربانلار یردی وه اونگ اسارتیده قورتولوش اوچون یه نه ساناقسز قوربانلار یرشدهن قاجماغانلغی بو کونگی مجادله سی یلن بوتون دنیا که اثبات ایتمه کده در. صولک اون یش ییل ایچیده بولوب اونکهن حادثه لهر خلقمزنگ کوزینی آجدی. بو کون او، روسنگ قیزیلنی هم یاخشی ناید.

روسلر تورکستانی یالغوز اقتصادی تاماندان موسقوا که باغلاش بوللهرینی اوله بکینه کفایه قلماسدان اونگ مدنیت علمی تاماندان تقدیر ایتلگن بوتون تاریخی اثرلهرینی تخریب ایتمه کده دوام ایتد درلر. حتی او سیوکللی یورتمزنگ «تورکستان» بولغانلغی انکار ایتوب دوستان قلماق اوچون کشیک اخلاقیه پاراشماغان ایک عادی چاره لهر که استاد ایتد درلر وه بو افلاس حرکتلهرینی له یینزم ققطه نظریدن شرعی دیب یله درلر.

دنیاده تورکستاندان بولک کوب مستملکه لهر بار. او یرلرده

هم حاکم ملتدن کوب شکایتلر ایشیلده در. اما روس سیاستی قدر مستملکه خلقلهرینگ بارلیقه سوه قصد ایتوجی افلاس بر ساد ست تاربخده کوریلمه گن. بز باشقا مسئله لهرنی هله لک بر تامانگه قویوب توروب بو مقاله ده یالغوز بولشویکلهرنگ ایک کوب سعیره گن ملی معارف وه خاتونلار آزادلی اطرافیده اولنلرنگ صولک ییللر ایچیده یورتمزده قیلنن نهیره گبازلقلارینی یوزدهن کینه یازوب اوتمه کچی بولامز. بولشویکلهرنی نهیره گبازلقلارغه سوده گن عامللار بار. اصل مسئله که کیچمه سدن، اولچه شو عامللاردان یازیشغه توغری کیلهدر:

خلقمز وه یورتمزنگ معاصرلاشماسیدا ایک که ته رول اویند غان تورکستانگ ترقی بهرور جدیدچیلهری عینی زماندا خاتون مسئله سنی ده اونونماستلر ایدی. اولنلرنگ نشریاتی تورکستان افکار عامه سنی خاتونلار مسئله سی یلن تئور ایتمه ک وظیفه لهرینی هم کورده ایدی. جدیدچیلر یالغوز زمانیکه کوره ترتیب ایتد کلهری دینی وه عنعنوی نیکنلر که سویکه نوب یازغان مقاله وه کولکلی شعرلهری یلن قایتماسدان وقت کیلگن ساین دیندار وه کونچه متعصب خلق کتله سنی آقارتو اوچون باشقا یوللار یلن ده خاتونلار تحصیلینگ کیره کلکی، عصری مفهومه قیزلر مکتبی آچیش وه اوزمزدن معلمه، هکیم هم دایه لهر یتوشدیریش توغریله ریده یه کی فکرلر اورتنه که آنارلار ایدی.

اوله نیش، نوب، طلاق مسئله لهرینگ اصلاحاتی توغریسیده کی تارشمالار، او زمانلار، جدیدچیلر وه قارا علما مطبوعاتی صحیفه لهریکه منحصر قلماسدان خلقمز ایچیده عادتاً عائله وی مناقشه لهر حالیه کیرمشدی. جدیدچیلهرنگ یونهرلهری بولغان یاش مکتب لیلر عائله لهری ایچیده بو کوره شنگ ایک نیکنزلی واسطه چیس ایدیلر. آز وقت ایچیده جدیدچیلر مفکوره سی خلقمزنگ رغبتی

قازاننى و قارا علمادا كوندن كونگه اهالى آراسيده اعتبارىنى يوقانماقدا ايدى. خى 1917: يىللەرىگە توغرو متعصب علما دېدىگىز قارا غرونىگ يەككە ناپايىچى، يورنمىزنگ اسلاخايدان چوچىگەن روس مامورلەرى گە ايدىلەر، دېسەك ياكىلغان بولمايمىز.

جديدچىلەرنگ خاتونلار مسئلهسە يىلكىلەگەن استقامتلەرى بىزگە اولەرنىگ آولا تورستاندە قىزمىكلەرىنى كوپەيتىشكە وە بونگچون دە اوزمىزدەن مەملەلەر حاضر لاشغە احتياج حس ايتكەنلەرنى كورسەتەدەر. اولەر يورنمىزدە ابتدائى مكىتەلەرنى اكمام ايتىش بىر نىل يتوشكەچ كىچىك بىر ايمما سايەسىدە بەرەنجى مسئلهسىنگ اوز اوزىدەن حل بولوب كىتىشىگە اينانولەر ايدى. يورنمىزنگ اجتماعى سويەسىنى وە غەنەوى قاراتقەرنى چىندەن يىلگەن جديدچىلەرمىز بەرەنجى مسئلهسىنى اساندىن حل ايتەك اوجون قىسقە بولسا هم آولا حاضرلق كورىشلك مجبورىنى بارلىغى قناغىدە ايدىلەر. چونكە، او كونكى وضىتدە، اهالى اوزىسىدە اعتبارىنى غنوز نامما يوقانماغان قارا وە متعصب علمانگ ايتىرىغا لارىغە يورنمىزنگ ترقىسىدەن راحىز لانماقدا بولغان روسلەرنىگ دە طرفدارلىق ايتىش. لەرى كوزدە توتىلە جديدچىلەرنىگ او زمانكى حرىكلەرى حىقىقتادە تقدير ايتەرلىكدەر.

بىز دىمقورودەن چىقوب قارغا، توتىلەر ايكەن، باشقا سوز يىلەن ايتكەندە تورستانمىزدە آقارلى اورنىگە قىزىل روسلەر حاكملىقى اوزىشەر ايكەن جديدچىلەر خاتونلار مسئلهسىنگ حاضرلىق دورىنى قىسماً تىروب سىكىن سىكىن اصل نىلە كلەرىگە قەدەم قويماقدا ايدىلەر. يورنمىزنگ ايسكى شەھەر قىسلەرىدە يالغوز خلقىمىزنگ ياردەمىگە سويەنوب بىر نىچە قىزمىكلەرى آچىشكە وە بىضاً نانار قارا اسلازمىزنگ تىشلەرى يىلەن قورولغان بىلم او جاقارلىغە كوپكە قىزلەرنى اوزىشەرىشكە موفىق بولمىشلەر ايدى.

معلوم، كى بولشويكلەر حاكمىتلەرنىگ باشلانغچ دورىدە جديدچىلەرنى مەعارف دائىرەلەرىدەن قومماق اقتدارىدە ايمەس ايدىلەر. جديدچىلەرمىز بو مومەتدەن فائىدەلەنىش فرىستى قاچىرماسدان قىسقە زمان اچىدە ھەر بىر خصوصەدە او جملەدەن خاتونلار مەعارفىدە ھەم دوشمەنلەرمىزنگ كوزلەرىنى آلايتراللىق كوپ مەتب ايتلەر كورىشكە موفىق بولدىلار.

1924-1925 يىللەرى اورتە آسيا بويروسى نظرىدە، روسلەرنى

نورستاندىن سووروب ناشلامانچى بولغان باسماچلىق قورقوسى وقتىچە آزايان ايدى. بوندى بىر فرىستەن فائىدەلەنوب جديدچىلەر حرىكىگە بىر دفعەلك نھايت بىرىش كىرەكلكىنى بولشويكلەر او زمان حرارتلە ايلكەرى سورمەكە ايدىلەر. قىزىل عىكرلەر باسماچىلققە قانداى ھجوم ايتكەن بولسالار، بولشويك سىياسىلەرى، چە كىستەلەرى او سورىدە نورستان ملتچىلەرىگە قارشو قانلىق كورەش آجىدىلار. ظىيى، موسقوا بو ھجومنى يالغوز قىلانماس ايدى. اونكە يىرلى تىلنى يىلەدەرگەن ياد غىصر ياردەمچىلار ھەم كىرەك ايدى. روس بولشويكلەرىدەن كەتوركى ساقاروف اوزىنگ «مستملكە انقلابى. نورستان تىجرىبىسى» نام كىتابىدە: «نورستاندە ساويت حكومتى باشىغە كىلگەن قىزىل مستملكەچىلەرگە تىلماچىلار وە سوزىز اولەرنىگ بو يوقلەرىنى اورنىگە كىلتىرەدەرگەن مېرشەبەلەر كىرەك بولدى.» دېدەر. (108 نچى صحىفەگە قارا كىز).

بولشويكلەر قىدىروب. قىدىروب اوزلەرىگە فوغورچاق ناپا آلماى بورگەچ بىضى يىرلى قومونىستلەر آراسىدە اغوالەر توردەتوب اولەلەردەن بىر نىچەسىگە وقتىچە «مىشول وظىفە» وە «رتبە» لەر وعدە ايتوب اوزاقنى كورمەلەگەن سادە وە خىام ياشلارنى يولدىن چىقارىشغە موفىق بولدىلەر. بو خىلدە ناپىلغان تىلماچىلار ايوانوف وە زەلىنسكى. لەرنىگ سوزلەرىنى ھەر يردە «حرارتلى نطقلەر» حايدى وەبەدىلەر.

آغزە کی اینتیلشەردەن بر تیجە چیتماغاتی کورگەن نیلماجلار، مایی ایوانوف وە زەلینسکی لەرنگ بوروقلەری بویونجە، 1927 ییلدە سرفەدە نیالیلار فورولتایی جابدیلار. بو قورولتایدا زور نیلماجلاردان اکمل اکراموف تامانیدان یورتمزە کی مەملەلەرنگ یارمیسیدەن کویی «زیائی» تاپیلوب اولنەر که فارشو اونگورچارەلار کوریشک قارار قیلغان ایدی. بر آز وئەندەن کیین ایشکە یارارلق بونون مەملەرمز مکتبلەردەن قولدیلار، حتی بعضیلری قامانغە هم آندیلار. بونگ اوستیگە پاش او قوجیلارمزدان یوزلەرچەسنی، ملتچی مەملەری تامانیدان «زەرلەنگەن» دیب، مکتبلەردەن چقاد روب تاشلادیلار... بونیکلە بەراپەر اولەز ملتچیلک یەنە یاشاماقدا وە کون کوندەن کوچەیمە کەمە ایدی. اکمل اکراموفلەر بونی دە یلەر ایدیلەر. لاکن او قوجیلەرنگ هەممەسنی بر حافظا ایچیدە چەقا قولغە تاپشیرش مومکین ایمەس ایدی.

ساویت مکتبلەریدە قانغان بر «قیسیم» ملتچی مەملەلەر یەنە ایسکیدە چیزیلگەن ییلگیلی یولدان کیتدیلەر. اکمل اکراموف کەمی اونوب کیتگەن قومونیستلەر ساویت مکتبلەریدەن یالغوز «خفیەلەر توشەدر» دیب اویلەگەن ایدیلەر. لاکین تیجە قومونیستلەرنگ، کونگەنلە ریدەن باشقاچەراق بولوب چیقدی. ساویت مکتبلەرینگ بتوشدیر. دیککی قیزیل ضایلار ایچیدە ملی یولنی ترجیح وە ملتچیلەرنگ چیزگەن یوللاریدان کیتشنی قانلاری بەاسیغە قابول ایتوجیلەر کورونوب قالدی. حقیقتنی کورە ییلگەن بو بەگی ییلم کوجلەری نە قدر آغیرلیقلار ییلەن بولسا هم مکتبئی ملی یولدا آلوب بار. مافجی بولادلار.

مەملەرمز 1925 ییلدە آز بولسا هم او قوموشلی بر خاتون. قیز نودەسی بتوشدیرمشلەردی. آغیر زخمتلەرنگ میوہلەرنی کورگەن فداکار او قوجیلارمزنک مایوس یوزلەری کولە ککە باشلامشدی.

آرتق بەرنجی مەسلەبدەن سوز آجیش ساعتک یاقینلاشماستی هەر بر ضیالی وطنداش سیزمە کەمە ایدی.

تاشکەندنگ بوتون مەلم وە مەلمەلەری ایسکی شەھەر مەعارف قلوبگە توپلانمش وە بو تاریخی توپلانیشمە ارتوجیلەرمز وە باشقا مەعارف ایشچیلەری خانولارینی هم بەراپەر کیتیش ایدیلەر. بو بویوک سالوندە تورکستان ضیالیسی خانونی یاخود او قوموشلی آبا هم سیکلیسی ییلەن یان یانغە اوتوروب بەرنجی مەسلەسکە عائە حرارتلی نطقلەر ایشتمە کەمە ایدیلەر. او تاریخی اوتوریشدە سویلەر نگەن نطقلەر بوتون نیگلادوجیلار تامانیدان آیوقسا خانملار تامانیدان اوزون آلفیشلانمش ایدی. او مجلسدەن سوک تاشکینتلی ضایلار هەر تودلی مجلسلەرنی وە نیازولەرنی عائلەلەری ییلەن بەراپەر زیارت ایتمککە باشلادیلار. بو حال تورکستانک باشقا شەھەرلەریدە کی او قوجیلارمز وە باشقا ضایلارمز آراسیدە هم کوریلە ککە باشلا دی. اورنە آسیا بویوروسیدە اوتورگەن موسقوانک ایشاچلی آخەم لەری یورتمزنگ بوندهی ملی اسولده یوکە لیشیدەن قورقوب کیتدە یلەر. اونگچون اولنەرچە بوحرکتکە بر توری «صنفی» رەنگ پیریش وە توسوقلق قیلش کیرەک ایدی. ایوانوف وە زەلینسکی لەر بونگدە یولینی تابدیلار: قورناز سیاستچیلەر تورکستانلبلەرنگ لەنینزم وە مارقسیزم قیلوب کورسە ییلە پانکان هەر رەنە رەدە لەردەن نقرت ایتدە ذرگەتی جودە یاخشی ییلەدرلەر. اونگچون بەرنجی تاشلاشنگ لەنینزم وە مارقسیزم نطقلە نظریدەن قائدەلەرنی اثبات ایتونی بوتون فرقه اعضالەری وە قوموموللاغە امر ایتدیلەر وە سوک درجە افراطچیلق قیلوب بولشویک اوصولیدە بەرنجیلەرنگ آلوب تاشلا نیشی وە یاندیریلوب یوقایتیشی یولینی توندیلەر. ملتچیلەر، بولشویکلەر تامانیدان یورونیلگەن، بوندهی حرکتک قائدای مقصدلەر ییلەن قیلماقدا بولغانی آگلاماس درجەدە سادە آدمەلەر

ایمه سله... فقط اوله اوجون یلگیلی بر مقصد یله ن بورتیلمه ککه باشلانغان افراط حرکتلر که فارشو چیتدهن که پاسیف قایلشدان بولک یول هم یوق ایدی. ایوانوفلر بو سیاستلری یله ن: ۱ — ملتچیلهرنگ خانولار آزادلیشه نوسولق قیلینی، ۲ — ملتچیلهرنگ یوقایشمه موفق بولوب قالمالاری دینی منصلتی خلق آراسیده په نگیدهن فوزغایشی، ۳ — ایترینالاریدان جیقیشی منصل هیجانلهردهن استفاده ایتوب خلتهرنگ کوز که کورینه دیر که ن قسمی اولدیرینی، ۴ — «مئول» نیماجلاری بولغان بیچاره یرلی قومونیلهر که بونده ی انقلابی اینلهر تاپشیروب اولارنی وقتتجه آواره قیلوب قویشینی... اوزلهریکه هدف بیلغان ایدیلهر.

امید ایتلگنی که بی خلقمز بولشیویکلهرنگ بو افراط حرکتلر ریکه قانلی جاواب یردی وه اهالی همر تاماندا بوتون قومونیلست پروباغاندستلهرینی تاش بوران قیلدی. فرقه نامانیدان یشلاقلارغه یوباریلغان قیزیل ناطقلار لهین وه مارقس آیه تلهری یله ن خانولار آزادلنی دهقانلارمز که آکلایشه تیریشر ایکن خلق اوللهرنی کورسیده ن نوشوروب بوغازلاب تاشلادی. چونکه خلق له نیزم وه مارقسیزمه ن آرتق جوده یزیز کینکه ن وه اونگ آزادلقنه جیقاریشیه هم ذره قدر اینانماس ایدی.

اورته آسیا بو یوروسیده اوتوروب بوتون بو قومیدیا وه فاجعه لهری یاراتغان ایوانوف وه زه لینسکی لهر سخنه نگ قیزیشقاتی کوروب آرتق اصل اوله گنه فعالیتلهریکه باشلادیلار. «ملتچیلهرنگ تأثیر-لهریکه یریلدیگز» دیب ساقمز تورکستان دهقانلهرینی تامادیلار وه قوللاریدان کیلکه نیچه اوللهرنی قینادیلار. یوزلهرچه معصوم دهقاتی ملتچی وه دین طرفدار ی دیب قیلچدهن کیچیردیلهر... بو رذاله لهر که شاهد بولغان یرلی قومونیلستلر بر آز کیچ بولسا هم ایوانوف وه زه لینسکی لهر نامانیدان یوروتیلمه کده بولغان «حقبه»

باشنگ اچ. یوزینی آکلار نالدیلار. فرقه نگ نه دیدلهریمدهن قورقاسدان کوبلهری خانولارینی ایپادان بهره نی که اوراب آلدیلار. تورکستان حاکمی موسقا وکیللهری بونی همانه قیلوب کوب یریللهرنی مأموریتدهن جیقاروب تاشلادیلار وه فرقه دن هم اسلهرینی اوجوروب تاشلادیلار... مه نه بولشیویکلهرنگ «خانولار آزادلنی» وه بهره نی مسئله یدهن اوز قائده لهریکه نورنگنه کوز قاماشدیروچی خیله لهری... شایانلقلاری... فقط ایوانوف وه زه لینسکی لهر امین بولسینلهر، کی اوللهر بوندای شیطان خیله لهری یله ن ملتچیلهرنگ خانولار حرکتیکه وقتتجه ضربه یرکن بولسالار هم ملتچیلک مفکوره سینگ خلتمز آراسیده په نه جوقور راق ایلدیزله نیشکه سبب بولدیلهر.

خلقمز بوتون مدنی وه حرتمی ساحه ده نازاندینی مثبت فازانچار. زینی یانوز ماتچیلک حرکتیکه مدیوندر. جدیدچیلک اسمی آستیده باشلانغان بو حرکت بو کون، روس حاکمیتیکه تارشو کورده شمه کده. وه زه لینسکی لهرنگ «روسچیلهر» یوشدیرمه ک اوجون آچتان فرقه مکتبلهریکه قدر قول آتوب کون کونده ن انارلارینی کوجله ندر. مه کده بولغان نورکستان ملتچیلگی آقیمی در. جدیدچیلک وقبله چار روسیه سنی راحتسز قیلغان ایدی. اونگ دهامتشکل وه عصری فورماسی بولغان بو کونگی نورکستان ملتچیلگی ده ساویت روسیه سنی قورقونماندادر... «قورققان اول موشت کونه ره» دیرلر.

روسلهرنگ تورکستانده کی نامللهری، چه کیستلهرنگ نوخواوسز ناماش، سورگون وه تولدیریشلهری بو دعوا مزنگ ایک جانلی شاهدلهریدر. فقط قانخور قومونیلستلر خلقمزنی چه یوانجه سیکه قیناش یله ن ملتچیلک مفکوره سنی یوقاتا بیلورلهرنی؟ بو تولمز مفکوره نی موسقوانگ کونده ن کونگه نه بنه مه کده بولغان ره نگیکه اوخشاغان خارجی بر کورونیشده ن عبارت یلسه لهر کوب یا کلیشه

دلەر. او خلقبزنک جان هم یوره گیده. ملتیز یاشادقیچه او مفکوره هم یاشاید. بز تورکستان یاشلهری اونکچون بک بین داویتمیست همز وه فورتولوش کویبزنک باقینلاشتابینه یوره کندن اینانمز.

تورکستانده مکتب مسئلهسی

روسه انقلابیکهجه تورکستانده اوچ تورلو مکتب بار ایدی. بولنلرنگ تاریخی اعتباری بلن اڭ ایسکیسی، توندیکی پیر اعتباری بلن اڭ قولیسی طبیعی مسجد یانی مکتبلهری بلن دینی مدرسلهر ایدی. خلقبزنک حرث یولنده کی همت منبعلهرینی تویلاب یالغوز او منبهدن یاشاب کیلمه کده، کیچمشده کی خدمتلهرینی انکار ایتوب بولمایدرغان بو علم، یلگی یورنلهری خلقنگ عصری احتیاد جلهریکه خدمت ایته آلورلق بر حالدا ایمهس، حتی اونگ یمهک، ایچمهک قهدهر محتاج بولغان حرثی کونه یولوویکه نوسقون بولورلق بر روحکه کیروب قالغانلار ایدی.

یورتمز روس بویوندروغی آستیفه کیرگه ندهن سوک روس حکومتی مکتبلهری مسئلهسی اورنه که چیغان ایدی. تورلوشکلهر که کیروب چیغاندان کیین روس محلی (روسقو-نوزمینی) اسمی آستیدا تقرر ایتکن بو مکتبلهر غایه لهری اعتباریله روس نیلی وه روس حرثی نه به نیمهش که خدمت ایتکوسی ایدیلهر.

تیجهده روس حکومتینگ تعقیب ایتکن سیاستکه قانقارلق درجهده خدمت ایته آلمانلیغی کورولگن بو مکتبلهر او خلقنگ عصری وه مدنی احتیاجیکه خدمت ایته یلیش امکاتدهن کوب اوزاق ایدیلهر. حکومتنگ ظاهری قورولوشی اعتباریله یرلی خلقنگ یاشایش طریزیکه اویغون فقط روحی، تربیسی

اعتباریله یوقاریده دیدیکمز مقصدکه خدمت ایشی اویلاغانی شو مکتبلهر که یرلی خلق اوز حرثی به نلکیکه کوز نیککنن، بالا لارینی قولندان آلتاق اوچون قورولغان بر نوزاق دیب قارار ایدی. او مکتبکه مجبوری سورنده یوباریلغان بالالارینی اوزی اوچون یوقالغان دیب حسابلا ایدی. شونگ اوچون اوز بالاسنی یرونی ایستهمه گن بالالارنگ بو مکتبکه یوباریش اوچون یتیم وه یا فقیر کشیلهرنگ بالالارینی پول بلن یاللاب یوبارغانلاری هم کویکه بولغان حادثه لهرده ندر.

بو ایکی جنس مکتبده عصری احتیاجکه خدمت ایتوردیک بولمغاندان سوک کون کوندهن آرنوب اوزینی کورسه نمه کده بولغان خلق احتیاجینگ، اوز مقصدیکه موافق، بر مکتب نیبی چیقد ریشی طبیعی بر نهره ایدی. مه نه شو خلق احتیاجینگ چیقارغان مکتبی «جدید» مکتبلهری ایدی. خلقنگ عصری مدنی احتیاجله ریکه اونگ ترقی وه انکشافیکه خدمت ایتمه کچی بولغان یومکتب نه برنجی نیب مکتب، مدرسلهر که بی وقف سرمایه لهریکه وه نده ایکنچی جنس که بی حکومتنگ قولنی خزینه لهریکه سویه لگن ایدی. اونگ یه گانه منبعی، او زمان جوده سبره کگنه بر طبقه بولغان ترقی پرور یاشلارنگ یاردمی وه اڭ کوبده خلقنگ احتیاج وه دزدینی بو یرده کورگن فدا کار معلمنگ عزم وه متانتی ایدی. اوگا نه حکومت وه نده خلقغه یوگله نگن سالیق لاردان یاشاما قدا بولغان محلی مؤسسه لهر یاردم ایتهلهر ایدی. اوگا هر طرفدن اوگهی اوغول حتی دویشان نظری بلن قارار ایدیلهر. غایه سنی جوده نوغری قلیب قویغان بو مکتب او غایه که ایریشو اوچون ایگ قیسه وه نوغری یولنی هم چیزگن ایدی. اونکچونده بو قارار یوقلق وه نقصانلار ایچنده بولغانی حالده آزعنه بر زمان ایچنده یوقاریده اسمی کیچگن هر ایکی نیب مکتبلهر که هم

اوز بارلیغی سیزدیر. باشلانغان ایدی. او، بر طرفدن خلقنگ بهلگینی عصری بر کوزگیدن کورسهتمهك ایتمهگن ایسکی مکتب وه مدرسهلرگه ایکنچی طرفندنده خلقنگ مدنی بارلیغیه قصد ایشکن حکومت مکتبیگه فارشو جیهه آجان ایدی. روس حکومتی بو مکتبلرنگ ترقیبگه توسوق بولو اوجون هر تورلی تدبیرلرگه کیریشگن ایدی. بوتون چارهلرینگ فارشو کیله آلمانغاتی کورگه ندهن سوک اوزلهرینگه مدیت کیتروچیلر «کولتور تریه گهر Kulturträger» اسمنی پروب یوردگن روسلر قرون وسطائی مدرسه اهلی بلن برله شوب حرکت ایتودن هم تارتیمشان ایدیلر. بو ایکی قارا گوروشنگ بوتون وسوسه لریگه قاراماسدان خلق عزیمکار ترقی پروولرنگ غایه وه مقصدینی آکلاشدا هیچ کیچکمه گن ایدی. بونی بزگه «جدید» مکتبلرینگ سان وه طلبه لرینگ آرتیشی آجیق کورسه نوب توره در. حکومت مکتبلر رینگ یاریم عسرتق فالیتلهری نتیجه سی بو ملی مکتبلر 10-8 میل ایچنده کیچوب مسجد یانی مکتبلرینگه فارشو ضره ملی حرکتلرگه کیریشگن ایدیلر.

1917 نجی ییلده انقلاب باشلانیدی. بر قانجا حادثه لهر کیچکمه ندهن سوک سوبکیلی یورنمزه اوز خوجالیمز وه مستقل حیانتزنگ برنجی پایه سی دیمهك بولغان مختاریت حکومتی موسقا قیزیل ایمپریالیستلهری طرفندن مغلوب ایتلیدی وه ساویت حکمرانلی توزولدی. ساویت روس اداره سینگ برنجی ایشلرندن بری ده بوتون مکتبلرینی پتروپ ییرلرندن بر جنس ساویت مکتبی قورمانی ایدی. بو صورتله خلقنگ «اورس مکتبی» دیدیگی حکومت مکتبلرینی «ملی جدید» مکتبلر ایله وقفلرنگ حکومت اختیار رینگ اونمه سیله مدرسه لره پایلغان ایدی. مسجد یانی مکتبلرینگ هم تیریلیشی کیره کلبگندهن کوب گینه سوزلر بولغان بولسه هم

اونلرنگ بو کونگه چه دوامندن ساویت حکومتینگ اوزی اوجون بر ضرر وه قورقو حس ایتمه گه تی وه بالعکس ده اونی، خلقی آوتوش اوجون اوزینگه بر یاردمچی، دپ قاراغانی کورمیز. حکومت نظرندن «اورس مکتبلرینی» تیریلوب ییرنده ساویت مکتبلرینی قورولغاندر. بو مکتبلر ده عمومیتله تورکستانده یوریشله درگن حرث سیاستی ع. ناجیوف اسملی بر قومونست شکل اعتباری بلن ملی وه مندرجه اعتباری بلن پروله تارچه «دپ، کورسه تهر. بو دستور طبعی ساویت حکومتینگ مکتبلر ده کی تریه اساسلارینی هم کورسه تهر. ایمدی بو قومونست شکل اعتباری بلن ملی وه مندرجه اعتباری بلن پروله تارچه «دپ کورسه تگن سیاست وه تریه سی تورکستان خلقی وه دهقائینگ قایسی بر شکلده کورگه تی یه نه بر مشول قومونست آغزندان ایشیه یلوك. اوزبکستان فرقه کاتبی اکمل اکراموف یاقیندا بولوب اوتگن بر معارف ایشیلهری توپلانیشیندا «بو ییرده مکتبیز بلن دهقا نلار کیگ عامه سی آراسنده اوزیلش بارلیغی کورمیز. دهقانلار حاضرغچه مکتبگه یامان قاراب، کونچه: مکتبه اوقوش یاروس یاده دینز بولیش وه یاکی هیچ بر نهره اوزگه نمه سلك دپ حسابلایدنلار» دیدر.

بر خلقنگ احتیاجیگه خدمت اینه درگن هر قایسی سیاستگ وه مؤسه نگ او خلقنگ اوز سیاسی، اجتماعی وه اقتصادی جانی احتیاجندن چیققان وه طلبلهرینگ خدمت ایش بولی بلن قورولغان بولووی لازم. موسقواده اوتورگن قومونست رئیسلهری اوزلهری اوزبکستانده (دیمهك تورکستانده) پروله تار یوقلیغینی اعتراف ایتوب اوتوره درلر. (1)

پروله تار سز بر خلقنگ ایچنده او مفهومده هر بر نهره اونگ

(1) «پاش تورکستان» نك برنجی سانیکه باقور.

اوجون ياندر. بروله تار حاكميتي، بروله تار سياسي، بروله تار تريمسي هممسي او خلق اوجون يات نهرسه لهردد. اونگچونده نورستان دهقاني تاجيوقلهرنگ «بروله تارچه» ديب بوياب بزمهك ايتهديكلهردي تريمهنگ حقيقي بوزيني جيقاروب سويله گهن. او دهقان، «بروله تار تريمسي» ديديكگر نهرسه حقيقتده «روس تريمسي» ديمه كدر، ديكهن.

قازاق قومونستلهرندن جاندوسوف ساويت مكبلهرنگ «محصولي»، قومومول ياشلاردان بحث ايتب «او ملي تيل وه ملي مبلوعانگه اهميت بريمه بيدر. قومونست ياشلق ملتهدن وه خلق كوچيلكهدن اوزاقلاشماقدادد و. س....» ديديككي كه بي په نه يوقاريداكى اكراموف اوزىده قومونست معلم بلهن دهقانلار عاممسي آراسنده كي آجيقلقدان عيني درجهده شدت بلهن شكايه ايتمه كهددر. ساويت مكبنگ تريمه محصولي حقتده كي بو ايكي قومونستگ سوزله كه نلهرى ايسكيده مستلكه خلقلهرى ايجنده كي حكومت مكبلهرنگ يتوشدير گهن روسلاشمش ياشلاردان ايتلگهن شكايتهلردهن فرقليمبدر؟ بر زمانلار - قاسترهن، زادلوف، ياوريتسهف كه پلهرى او مكبلهرنگ يتوشدير گهن ياشلاردان حرفي حرفيكه عيني شكايتهلرنى سويلهر ايممسي ايديلهر؟ بو مكبلهرنگ طلبه سينگ آرتوب آزاليشى ايشيكه بر كوز آتساق ساويت مكبلهرينده اوقيدرغان بالالار نسبتگ آزالغانين كورهمز. په نه شو اكراموفكه كوره 1928/29 اوقيش يلنده اوقوجيلارنگ سانى 1927/28 يلگه قاراغاندا آچاغنه آزالغان. عيني حالى بر چار حكومتي مكبى تاريخنده هم كورهمز. طبيعي بو بيرده بريسنده رقلهرنگ كه ته، او بريسنده كيچيك بولفاتدان قطع نظر بزچه حادثهنگ كيتيشي مهمدر. او زمانده خلق باشدا اساسنى يلمه سدهن

واقف بولوب قايتوب قالغان ايدى. ديمهك بوكونده عيني حادثه قايتوب كيلمه كهددر. قومونستلهرنگ بو قادار شاوشو بلهن باقيروب نودلى رقلهر بلهن كوزلهرنى تديروب يورگهن مكبلهرينگ حقيقتده نيمه ديمهك بولغاتى په نه اوللهرنگ اوزيكه سويله تديريلك. قازاغستانده كي موسقوا وكيلى غالاشچوكين اداره ايتديكي جهو- ريت-ولايتنگ يوزلهر، ميكلهر ايله كورسه تيلگهن مكبلهرينى ساويت حكومتنگ اوتجى يلنده شوندهى خلاسه قيلادد: «كاغاز اوستنده قازاغستانده كويكنه مقدارده مكبمز بارليني كورسه كده حقيقتده اوللاردا هيچ بر مكب يوقدر. مكبى بولغان اوللنگ مكب اوجون بناسى يوق. بناسى بولسا سيرا لارى، او هم بار ايه درس اشياسى يوقدر» (1) ديدر.

وقتيله معارف قوميسارى بولغان نوتاباى اوغلينگ سوزيكه قاراغاندا قازاق مكبلهرينگ يالغو %15 ي، بوكا مقابل مهاجر روس مكبلهرينگ %28 يارارلق بنا بلهن تايمين ايتلگهن ايمش. په نه شوييل مكب ياشنداكى قازاق بالالارينگ يالغوز %6 كمسي مكبلهرگه يرلشه بيلگهنى حالده مهاجر روسلهرنگ بالالاردان %53,2 ي اوجون يتهدرك مكب بار ايمش.

اكراموفكه كوره 1928/29 نجى اوزبكستان قيشلاقلارندا مكب ياشنداكى بالالارنگ %7-8 كمسي مكبلهرگه يرلشه آلغان. حنى قاشقاداريا كه بي چيتراق رايونلرده نسبت %3,5 كه توشوب قالادد. روسلهردهن هم اهاليى بولغان كه ته شهرلرده بو نسبت بردهن بر كه 70-80 كه چيقوب كيتهدر. بو حيرت ايتمه سلك ممكن بولماغان فرقنگ روسلهرگه كه عائد بولغاتى اكراموف اوزى هم اوستا بر يول بلهن اشاره ايتوب كيتهدد.

(1) مصطفي چوقاي اوغلينگ «ساويتلر اورنه آسيا سيدا» نام اترندهن آلغاندر.

کوی پادارلی بنامدهن محروم بولغان اوزبکستان مکتبلرندگی
مکتبلرنگ نام 82 ننگ ابتدای معلوماتی، مکتبه بر یلمدن
آرتق اوغونان نامیدرغان کتبلر بولغانی، په شو اکراموف
اوزی سولهب اوتورمدر.

بو یرگه قادر کیلگن تحصیلاندان بز برنجی نوبنده شوندهی
بر نتیجه چقارا یلمز: حیاتی قیمتی کوبدن یوقتقان مسجدیانی
مکتبلری ساویت حکومتنگ 12 نچی یلمده هم پاشاب توره درلر.
وقتله چار روسیه سنی هیچ راحسز ایتمه گن بو مکتب بوکون
ساویت روسیه سینگ هم عصبه ریکه توفونمایدر. چونکی اوندن
روساق اوجون بر ضرر کیلو فورفوسی یوقدر. هاورس مکتبلری «
ایسه تورکستان دهقانینگ دیدیگی کهی ساویت حکومتی طرفندن
پهنده کیگ و فونلیراق سورتده دوام ایندیر یلمه کدهدر. اورنده
یوقالغان تورکستان خلقیه حقیقی، عصری حرث یولنده خدمت
ایتمه ک اوجون اونگ اوز روحی بلن بوغریلوب اوز احتیاجینگ
طلبی بلن چیغان و اونگ بلن برگه تکامل یولنده بوروگن
دملی جدید مکتبلری» بولدی. ایش بو قادر بلنده قالمادی؛
ایسکی ملالار مسجدلر پاندا داملا یقلا ریغه دوام ایته یلدیگی،
بوکونکی مستقل (۱) اوزبکستان خلقینگ ملی حیثیتی نحیر
ایتمش و ایتمه کده بولغان روسلر معلم، مدرسلکده (برافیسور)
و ایسکی فعالیتلریده دوام ایتمه کده ایکن، خلقنگ آغیر وضعیتنی
کوروب نوردلی نهلکه لهرگه قاتلانوب، اونگ بو حرث یولنده گی
آچیقلیغنی فولیدان کیلگن قادر اوتوب باروکه عزم ایتمه ک،
علاجزلکدهن ساویت مکتبلر یکه کیرگن، تورکستان خلقچی،
ملتچی معلمیکه «قوی نریسکه کیرگن بوری» اسمی یریلیب،
جراق بلن قیدیر یلماقدادر و ناییلغان یرنده روسلر قنگ قهار قولی
بلن آتوب ناییلغان قدار بونگ سینی اکراموف و یولداشلاری

یلمس و یلمه ک ایتمس ایسه لهرده خلق جوده پاشی یلمدر.
خلق اکراموف طرفندن قیسقار یلدیغی، ساویت موزه خانسیده
ساویتلدیگی حالدا اسل معناسنی ساقلاغان آتشی افانده لری بلن
مه نه شو یوقتقان اوز ملی مؤسسنی قیدیر ماقددا بولغانی سولهب گن.
اکراموفلر یلمس ایسه لر ایز یلمکده بولغان تورکستان خلقی
جوده پاشی یلمدر، کی بر خلق اوجون هم شکلی همجه
مندرجسی اعتباری بلن ملی بولغان بر مؤسه لازمدر. او، یالموز
مکتب ایمس، اونگ مقدراتی بلن علاقه دار بولغان بونون مؤسه
لرنگ اوز روحندن قایاب چیققان بولیشنی طلب ایتمدر. بونی
اونگه نه ایسکیده گی چار روسیه سنی یرمه ک ایتمه ک و نه ده
بوکونکی ساویت روسیه سنی یرمه ک ایتمه کدر. شو آغریغنی سیزگن
دهقان بو سوزی بلن ملتچی معلمیکه «ای عزمکار معلم! کوزیگی
آج وضعیت آغیر وظیفه ک مقدسدر. مه نده یالموز سه نی اوزله یمن،
دیمه کچی بولادر. او، قاندا ی رنه ک و شکله بولسا بولسون،
اجنبی بر قوتنگ اونگ مادی و معنوی تکاملنی هیچده ایتمه ک
که تی تجربه لری بلن کوروب یلدی. ایسکی نیلماچلاردان فرقی
بولماغان «اوستی یالتراق، ایچی قالتیراق» قومیسارلار پهلکی
آلدانوب یاخود ساتلوب بونی یلمس و کورمه ک ایتمه کدر.
فقط خلق تجربه لری بلن آرتق آلدانمایدرغان حالده کوبدن
کیلگن. ساویت روس مکتبیکه نوغری قیسه تی یریب اوز ملی
مؤسسهنی اوزله شی اونگ موفقیتانی امتحانلر ندهن بریسیدر. حقیقی،
منفعتینی یلگن بر خلقنی آلداب ساقلاش، ایزوب بتیریش ممکن
بولماغانی یاقین زمانلاردا کیچگن تاریخلارندا کورگن روسلر
بو حقیقتنی برده تورکستانده عملده کورمه کچی بولادرلار. مه نه
بز یاش تورکستانچیلر شو خلق عامه سینگ قیدیرغانی شکل و
معناسی بلن ملی بولغان بر مکتب، بر اداره، بر سیاست و بر تربیه

اوجونگ كوره شمز، كى اسل فوت مېمىز او اكراموفلەر كه
فكرىنى آجىق سويلمپ نورگن توركستان دهقان و چاروادارلارى
عامه بېدر، اونگ آرزولهرينگ خلاسه سى ده «مل فورتولوش مېد.
نېمور اوغلى.

قورالغا!

قورال، آه...! قانداين گوزمل بر سوز
آل، قولېكه سين آنى اى بايش!!
سين يېقىلدك بوكون زواللى يېكىت،
سين يلمهس ايسك نېگله، ايشيت!
دينده بارلېنگى ساقلار ايسك،
خور بولوب نېكى اېچره قالماس ايسك،
آل شونى قولغه، نورمه نيزدهن آل!
شونده در بخت، شونده در اقبال.

چونكه اول او كوزك كومه كچېسېدر،
كوجز اولغانلارك يته كچېسېدر،
ساقلار او كېمهنى رذالتهن،
ساقلار او كېمهنى حقارتدهن...

باشماق ايستهك اكر سين ده
قويما قولدان اونى تون وه كونده
سين ده اير اوغلى، قانلى جانلى اير اول!
توجه ب تېكېدهن بوكون ده قونول!

سېنگ او كوچلى هم جدملى قولك،
قالماسين يوش بوكون قورال تونمى
سېنگ اول، آغا آتلاغان آدېنگ
نورمه سين كىچ

آل قورال، كېت بوكون اوزاقلارغه
نوشه هيچ خېله هم نوزاقلارغه
مېلېنگ قولدا شانلى نوس آلېن
قېلېچك «ياو» قانېغه بر قانسېن...!

شاعر اېلىك نىگ بو شعرى 23 نچى يىلده توركستان ساويت
حكومتى نشرىيات اداره سى تامانېدان چىقاريلغان «اوزىك ياش
شاعرلەرى» آتلى كىتابدهن آلتىدى. باشقارما.

«ياش توركستان» گه

اير كېلىكك يولنى كورسه تگه ن بولدوز!
قوانجلار بله ن بز سېنى قونلايمېز.
مېزره گه باشلاغان يوليمېز سارى
«ياش» غنه توغولغان يالتراق بولدوز!

«فورتولوش» كو كنده بارلاردى ئېشىك
اومدورور، بزه اونكه اير كه شېشىك،
كوپ ياقينلاشغان بر كېلكوسېده،
اون يىلله ب كونولكه ن قوياش توغوشېن

ھەر كېچە سوگندە كۈنگ كېلىشى
كشېلىك يىلمەگەن بارلىق نىگ ايشى
قوشولدى يالتراپ «تاك بولدوزىنە»
«ھولكەر» آتالغان كۈندۈز ساوجىسى.

سۈيىگ ئوغانلار «قورنولوش» آيشى!
كۈچمە كەدە توركستان دەن قاراتولىق.
شۈنچە يىللەردور ايزىلدك يىتەر
اير كىز ياشاماق آڭ توبان خورلىق.

بو ايكى بولدوزدور يول جىز كەن بز كە
ئېرىشمەك ئۈجون داكلى اير كىمز كە!
آند ايتدك قوتقاروكە نوركستانى
يىتەرمىز ئەلبەتتە بز مېرەمىز كە.

باشاسون «قورنولوش» باشا نوركستان
بوقالسون روسلەر آنا يورئىمىزدەن
آلتىشلار سەنگە «ئوغان» كەگە ھەم
چاقماق بول، ئور ياونى «باش نوركستان»!

۰۴۰۱

پارسدە توركستان احوالندەن معروضە

«باش نوركستان» باش محررى چوقاي اوغلى مصطفى پىك
8 نچى غنواردە پارسدە كى «فرانسە شىرق» قومىتەسى تىكلىنى بويىچە
اوشەل قومىتە اعضالەرى ۋە بر قانچە چاقىرىلغان مەھمانلەر آلدندە
«نوركستان احوالى» دەن معروضە اوقودى. مصطفى پىككىگ بو
معروضەسى «فرانسە شىرق» قومىتەسىنىڭ مجموعهسى سىجىفەلەرنىدە

توركستان خېرلەرى

اوزىيگستاندە .

باشماجىلىق حر كىنىگ بو سوگمى كۈنلەر كەچە يىشمەگەنى ،
تۈبەندە «پەكىي فەرغانە» غەزىمەتىگ 2 نچى دىكارى تارىخلى
نومروسىدەن آلۈب باسلىغان ، مەلۇمات آچىق كۈرسەنە يىلدەر:
« 29 نچى نوبابردە قوقان محلى آلایى شىرەلى (1) قوماندانلار
رىنىگ قوتقەرەن سەبىدە اورناق واسىلىف فەرغانە اوقروغىدە كى
(دائىرە) باشماجىلارنىڭ نەم ئىرىلگەنى ئوغرىمىدە اخبار يىردى;
اورناق واسىلىف ايتدى:

« باشماجىلار نەم ئىرىلگەندەن كىين 27 نچى يىل ۋە 28 نچى
يىلنىڭ باشىدا اوزىيگستاننىڭ تورلى يىرلەرىدە يەنەدەن باشماجىلار
حر كىتى باشلاندى. باشماجىلار تىچ اھالىنى اولدىرىشەن تاشقارى
قىزىل عىكرلەرنى تەلىم دەن ھەم قالدىرىدىلار ، كى بىزنىڭ آلانىڭ
آتلىق بولۇمى آبرىل آيدان شو كۈنگەچە حر كىندە بولدىلار .

كىنىكى ۋەتدە ئۈججاي اھالى ھەم باشماجىلار بلەن فعال سورىندە
كۈرەشىشكە كىرىشدى. قومومول ۋە دەقانلاردان كوكلى بولوملار
نوزىلدى. قىزىل عىكرلەر ۋە ك. پ. ئو. (چەقا) ادارەلەرنىڭ
حر كىلەرى تىجەسەدە ھەر كۈن دىيەرلىك تورلى يىرلەردە باشما-
جىلار شەيكەسى (۱۹) ئىرىلە باردى. ياقىندا نەماتكان رايونىدا
مەدەمەر تۈدەسەگە قاتتىغ شىرە يىتكۈرىلدى ، او قالغان يىكتلەرى
بلەن قىزىل عىكرلەرگە تىلىم بولىشە مەجبۇر بولدى. خۇدە اوشە
كۈنلەردە چاتقال وادىسىدە كى بر نىچە تۈدەلەر ھەم ئىرىلدى.
خۇجەند ۋە فەرغانە دائىرەلەرىدە كۈرچۈرە ۋە يولداش جىلبىل تۈدە-
لەرى ھەم نوگە تېلدى. فەرغانەدە كى باشماجىلارنىڭ باشلۇغى بولغان
يارمەت مەخدوم بلەن كۈرەش اوزاق ۋە قاتتىغ بولدى. بوتون يازى

بلەن قىزىل عىكرلەرنىڭ كۆپ كۆچى شۇنگە قارشى قولىدى ۋە تۇتۇلۇشى ھەم اوزاققە جۈزىلدى. بىر ناغدان اپكچى ناغقە قاچۇب تىچ اھالىنى اولدىرىد، تالار ايدى. 27 نچى نوپۇردە يارمەت مەخدوم نىڭ تۈمەسكە خوراز آنا قىتلاغىدا اوچرىشىلدى. مەخدوم بو يۇردە آيتىشوب آرقاسىغە، آق تىرە پىلالغە، قاچدى ۋە او قىتلاغدا آيتىنى تاشلاپ بىر باسارماغە ياشىرىنوب آلدى. اوزاق آيتىشاندان كىيىن باسارماغە غرائات (بومبا) تاشلاندى، بونىڭ بلەن مەخدوم ۋە اونىڭ ئاتىسى سادىق اولدىرىلدى ۋە جىدلەرى وادىلغە كىلتىرىلدى. شۇنىڭ بلەن فەرغانە دائىرىسىدە شو بو كۈن باسماچىلار نام توگەنلىگەن حاساپلاندى. ايمىدى دىھقانلارنىڭ تىچ مەختىگە ھىچ كىم خىللى يىرمەيدى. قىزىل عىكرلەر تەلىم ايتىلەرىگە قايتىپ كىلە آلدۇلار. بىزنىڭ آلتىق بولۇمىز بو كۈن قوقانغە قايتۇب كىلدى. اورناق واسىلىف سوزىنىڭ آخىرىدە ايتەدى: «بۈنەن كىيىن باسماچىلارنىڭ كۈچەيشىگە امكانىت يىرمەسلىگىمىز، اولەر نىڭ نوخۇمىنى قورۇتىشىمىز كىرەك. بۈنەدى حاللاردا دىھقانلار 24 سائەت اچىدە قىزىل عىكرلەردەن ياردەم آيتىلارنى ايسلەيدە تۇتىشلەرى كىرەك. بو خىر تۇلتۇنلى سۈيۈنچ، اوردا قىچقىرىشلەرى ۋە بىن المللى آشولەسى بلەن قارشى آلدى.

29 نچى نوپۇردە قوقان داغى 2 نچى ياغ فابرىقاسى ايشىچى ۋە خىدمەتچىلەرنىڭ مېتىنى بولدى. بۈنە فەرغانە وادىسىدە يۈرگەن باسماچىلار تۈمەسنىڭ تىرىلگەنى، باسماچىلار باشلۇغى يارمەت مەخدوم نىڭ اولدىرىلگەنى توغرىسىدە اخبار ايتىلدى. ايشىچى ۋە خىدمەتچىلەر باسماچىلار فروتىنى تىرىكەن قىزىل عىكرلەر ۋە ك. پ. ئو. (چەقا) ادارەلەرنى تىرىك قىلدىلار. باسماچىلار تىرىلگەنى فەرغانە وادىسىدە پاختا پروگراممىنىڭ بەجەرىش ايشىنى آرنىدىرىشقا قاتتىق كۈچلەردە كەتە امكانىت بىرەدۇر. ايشىچىلەر ۋە خىدمەتچىلەر،

اگر ضرور بولوب قالسا قىزىل عىكر صىفكە كىرىشلەرنى ۋە شورالار جەمئىيەت سوسىيالىزم قۇرىش ايشىگە خىللى بىرۈچلەرگە قاتتىق تىرىشەلەرنى بىلدىرىدۇر.

فەرغانە وادىسىدا باش كۈتەرگەن باسماچىلارنىڭ تىرىلىشى ۋە اولەرنىڭ باشلۇقلارى يارمەت مەخدوم ۋە سادىق نىڭ اولدىرىلىشى توغرىسىدە اخبار ايتىتۇب مەتبەئە ايشىچىلەرى بىرلىكىنىڭ غومىي يىقىنى چىقارغان قارارىدا مەختىش دىھقانلارنىڭ تىچلىگەن ايتىشلەرىگە كىيىن امكانىت توغرىغان ۋە فداكارانە سۈرئەت قىلغان خىركى بلەن باسماچىلارنى تىرىكەن قىزىل عىكرلەر ۋە ك. پ. ئو. (چەقا) نى تىرىكەلەيدۇر.

«اوزىكىلە شىدىرىش قايرىدە فالدى؟»، عنوانىلە «يەڭكى فەرغانە» [31. X. 29] تۈبەندە كىيىن يازادى:

فەرغانە دائىرىسىدە تىكىلەنلەرنىڭ بىر قانچىسى مەركىزىي قۇمىتەسى ۋە خىلق قۇمىسارلار شوراسىنىڭ اوزىكىلە شىدىرىش توغرىسىدە دائىرىسىدە اجتماعى سىغۇرتە، دائىرىسىدە مالىيە شەبەسى، دائىرىسىدە عدلىيە بولۇمى، كۆستۈرۈمى (دولت بىنا شىركىتى) باشلۇقلارغا «چىقىش» اعلان قىلغان. نىدان كىيىن ھەم دائىرىسىدە مالىيە شەبەسى ۋە دولت بىنا شىركىتى علاققەلەرنى يالغۇز روسچە يوبارماقتا ايكەنلىكلەرنى توغرىسىدە رايونلاردان شىكايەتلەر بولماقتا. دائىرىسىدە مالىيە شەبەسى قىتلاق خوجالىقى سالىنى باقىماندەلەرنى اوندىرىش توغرىسىدە كى بۇرۇق قانداقەلەرنى روسچە يوبارغان.

«يەڭكى فەرغانە» نىڭ بو خىبرىگە «براودا ووستوكا» غەزىتە سىدەن (31. X. 29) تۈبەندە كى مەلۇماتىنى قوشامىز:

«ادارەلەرنى تىرىلەش شىدىرىش، دىمەك ادارەلەرنى تىرىلەش خىلققە

پاقلادېرېش اېشلېرى جوده ياواش كېته كېده. مثلاً «تور-
كستان اېكه» اداره سېده خدمت اېنوجى 300 كېتىنگ اېچېده اوز-
سېكلېرىنگ سانى 10 غه هم يېشمېدىر. تعليماتچېلېرىنگ بارچېسى
روسلېردىر. «آسيا خلب» (توركستان غه لله كېتىرىش اېشلېرىنگ
ادارېسى) ده برارته هم بولسا توركستانلى يوق. قشلاقلاردان
كېلگەن دهقانلار بر نېچه گه مېنوتېده يېتەدركەن اېشلېرى اوچون
اولدېرگە توشۇرەدركەن بر كشى ده بولغانىدىن «آسيا خلب»
ادارېسىنگ اېشىكى آلدېده بر نېچه كوتى بوش اوتكەزېب آواره
بولوب يورمە كەدەدەر.

باشقارما: چېت عنصر روس بروله تارىياتى دېكتاتورلىق قېلغان بر
اولكەده بو يوقارېدا آيتلغانلار طېعى بر نرسەدر. توركستانلېلەر،
اوز يورتلېرىدە، تولا حاكىمېتگە اېكە بولگونچە «بر مېنولق اېش
اوچون بر نېچه كوتى بوش اوتكەزېب آواره بولوب يورمە كەدن»
اېتە فوتولا آلمایدلار.

فرقه ددن چقاريلغانلار.

تاشكېت، اېسكى شېر، معارف اېشچېلېرى اتقافى يانېدە كى
پەچكەدە بولغان نازالاش نېجە سېدە بر نېچه تەنلگەن اوزېك
قوموئېستلېرى فرقه ددن چقاريلغانلاردىر. چقاريلغانلاردان توبەندە-
كېلەرنى كېترەمز:

1 — مېجېد قادىرى. 1918 دەن بويان فرقه اعضاسى بولغان.
اوزېك اېشچېلەر فاكولتېسىنگ (اورتە مەكتەب) مېدىرى اېدى. مېجېد
قادىرىنگ كىناھى توبەندە كېلەردەن عبارت: او روحانېلەر طېقە-
سېكە مەنوب، باسماجىلارنى قورال بلەن نەمېن اېتكەن. بوخارا

اقتلايدەن سوگرە (1920 يىل) ساويت حكومتېگە دوستان نېسكە
رېجېلەر، بلەن برگە بوخاراغا بارغان وە عكس انقلابى اويوشمە
توزېلېشىدە اشتراك اېتكەن. ساويت حكومتېگە قارشو تشوئقات
يوركرگەن وە باسماجى تودەسى اويوشدركەن. بو اېسكى كىناھلەر
رېدەن. مېجېد قادىرىنگ يەككى كىناھى اېسە اېشچېلەر فاكولتېسىدە كى
اجتماعى اويوشمەلەرنى تەنېماسلېدىر. مېلە وە خدمتچېلەر بلەن
قويال مەاملە قېلغان. اوزى اوچون بويوك مېلەكە اوى وە باغ
ساتوب آلتان. حكومت نەدىرلەرىكە قارشو تشوئقات يوركرگەن..

ايضاح: مېجېد قادىرى اسھى يوزتمزده وە چېتدە يېلمە كەن آز.
او ھەر كېمچە تەنېلغان بر سېمە. بوندى اې بر سېمادەن
وقتېچە قائمەلە نېشنى زەلېنسكى وە اورناقلارنى قولدان بېرمەدېلەر...
ساويت حكومتى توركستانلېلەرنى يارىسەدە كى بېن الملل مەنت كورە
كەزەمسېدە آروپايلارغە «اوزون چاپانغە اورالغان، سەللەلى،
افسانەوى شەكلدە مېسك بر كېچە تېلەرى كەنى» قېلوب تەنماقچى
بولغاندا، مېجېد قادىرىنگ يورتمە كى روس اورناقلارنى شو عجاب
سېمانى تاپا بېلگەنلەر اېدى... باشقارما.

2 — عثمان خوجە توختە خوجە اوغلى 1919 نچى يېلدەن بېرى
فرقه اعضاسى، تعليم تېرىيە نېخىكومى مېدىرى. اېسكېدە تاشكېتدە
كى عكس انقلاب اويوشمە اعضاسى بولغان. بوخارادا ساويت
حكومتىنى يېقىش اشيەدە قاتناشقان. افغانستاندەن كېلگەن جمال پاشا
بلەن اوزبېكستاندە مىلى حكومت توشش توغرىسېدە مخابرە يورتمەن.
باسماجى قورباشلېرى بلەن توغرىدان توغرى علاقە قېلغان وە
اولدېرگە يول كورسەتكەن. شو كونكە قدر باسماچىلىق حر كېتىنگ
اېنگ فعال يولباشچىلارنى وە الھام بېروچېلېرى بلەن علاقەدەدر.

3 — زوفر ناسرى، سوداگرلاردىن، فرقه اعضاسى بولغانى حالدا بويوك سودا بلەن شىلالانغان. ئىخچىكوملەردە مەدىرك قىلدىنى وقت ملتچىلىكى ئەلەولەندىرگەن.

باشقارمادان: «براودا ووستوكا» بو فرقه دەن چقاريلغانلارغە «قوى تىرىسىگە ياپقان بويىلەر» اسمىنى بىرەدەر. دىمەك بولشويك بولش قوى بولش ايگەن! بو اوچتە اوزىك بوردىسىنگ فرقه دەن چقاريليشلەرى توركىستانداغى بولشويك «قوى حكومىتى» گە فرغانە باسماچى تودەلەرنىگ هجومغا باغلى اېناسمو ايگەن دېگەن سوراغ ھەر كېتىگ كوكلىگە كېلمە كەدەر.

قازاغستاندە .

دوكت پلان قومىيەسى (موسقوۋادە) توركىستان تىگ قازاغستان قىسىدە، ياقىن يىش يىل اچىدە 420 مىڭ روس مھاجرلەرى او- چون اوچ ياردم مىليون ھەكتار يەر خاھىشلاشنى لازىم دېي ئاپادەر. مھاجرت مەسلىسى، اونگەن دېكابر آيدە آلمانادە بولغان سوگىنى فرقه يەلەنومىدە قارالدى. بو يەلەنومىدە، «باش نوركىستان» تىگ برىنچى نومروسىدە ايسلەنلگەن، قورامس اوغلى روسلەرنىگ توركىستانگە مھاجرىتىگە مۇرەددار بولۇپ سويلەدى. موسقوفىلەرنىگ بو آگەتتى «روس مھاجرىتى نىجەسىدە قازاغستاندە قازاقلار آزچىلىقتە قالسالار ھىچ ضررى بولماس»، دېشىگە قەدر باردى. قورامس اوغلى باشقە قازاق قومونىستلەرىنى، مھاجرت ادارەسى قازاغستاندا «روسلەرگە» كە اېمەس قازاقلارغە ھەم يىرئە جىرەنىشىگە وعد ايتەدەر» دېي، بوياتوب قويايدەر. بوروشنى زراعت قومىسارى سلطان بىك اوغلى، «عمومىتە فرقه تىگ نوتدىكى سياستىنى قبول ايتكەنىنى، فقط قازاغستاندە روسلەرنى كوجرىش ايشىنىگ مقصدگە موافقىيەت ھىچ كىشى اونى قاندىرا آلماسلىكن» يازوب يىلدىرگەن.

بو يەلەنومىدە كىشىنى مرقانلاندرداغان بر نىچە سانلار حقىدە سويلەنگەن. بو سانلار بلەن «باش نوركىستان» اوچويىلەرنى تاشقىرىش قائىدەسىز بولماس.

1929 نچى يىل برىنچى ايوولدە 18.500 قازاق قومونىستلەرى بولغان. بولەر بوتون فرقه اعضالەرنىگ %41,20 نىشىكىل ايتەرايدىلەر. بو اون سكر يارم مىڭ اچىدەن 4934 ى ايشىچى ۋە يوقسوللار. قوموموللار يىنى باش قومونىست اتقايدە كى قازاقلار 45.663 كىشى. بوتون قازاغستانداغى 198 مىڭدەن عبارت ايشىچىلەرنىگ عمومى سانىدەن 53 مىڭ كە (يىنى %27) قازاق ايشىچىلەرىدەر. 32 مىڭ صناعت ايشىچىلەرىدەن 8.448 (%26,5) قازاقدەر. قازاق ايشىچىلەرنىگ كوجىلىكىنى قارا ايشىچى ۋە سىزون ايشىچىلەرى نىشىكىل ايتىدىكىن ايسىدەن چقارماسلىك كېرەك. دائىرە قومىتەلەرىدە اعضا بولغان قازاقلار 240 (يىنى %46-47). دائىرە قومىتەلەرىدە بورو اعضاسى بولغان قازاقلارنىڭ سانى 71 كىشى. ساوبت ادارە- لەرىدە قازاقلار 49.538 (يىنى %45) (بو يىردە ھەم خىدمەتدە كى قازاقلارنىڭ كوجىلىكى كوجىر، قاراۋول، خط تاشوچى، تېلماچ كەبى قوشى موقىلەردە قوللاندىقلارنى ايسلەش كېرەك) 116 حسابتە آلتان ساوبت رەيسلەرىدەن 66 سى قازاق. قوشى ساوبت آپاراتىدە قازاقلار %52.

فرقه — كىسبەچىلىك — ۋە يوكەك مەارفە ئائىدە سانلەر غايت قىزىقدەر. فرقه مەارفى بلەن مشغول قازاقلار 4.645 كىشى.

ھەر تورلى ئىخچىكوملەر (يىنى تەلىم-تەربىيە، طبىي، دايەچىلىك بايتارچىلىك ۋ. س...)، كىسبە ئار اختصاص مەكتەپلەرى كەبى مىلى مایەلەر «پىشىدرا تورغان مؤسسەلەرنىگ» سانى 64 ۋە اولەردە

ھەممىسى بولوب 4,011 قازاق اوقوجى بار. 1929 جىي يىلدە بو مکتىپلەرنى پىروجىلەرنىڭ سانى 253 بولغان.
 فرقه — كىچىك — ۋە يۈكەك مەارفە ئائىد سانلار غايت قازاغاندان تاشقاريداعى يۈكەك مکتىپلەردە، 28-29 نچى اوقو يىلدە، 87 كە قازاق اوقوغان، بولەردەن 17 سىگە مکتىپنى پىرگەن. يۈكەك قومونىست فرقه مکتىپلەردە ھەم 87 قازاق اوقوغان. 1929 نچى يىلدە 33 كىشى سىنتى (قورسنى) پىرگەنلەر. 1929 نچى يىلدە قازاغاندان تاشقاريداعى يۈكەك مکتىپلەرگە قازاقلار ۋە شىرقلى مېدە ملتەلەر، يىنى اوزىك، قرغىز ۋە باشقە نورستان نوركلەردەن، ھەممىسىنى بولوب 106 كىشى بوباريلغان. قازاقلار مەارف ايشچىلەرنىڭ يالغوز %29 نى تىشكىل ايتەدرلەر. بوتون قازاغاندا 54,700 تىرازلى 12 غەزىتە بار.

قرغىستاندە .

قرغىستان مەارف قومىسادى ئايتىستان اوغلىنىڭ قرغىستان مركزى اجرا قومىتە سەسەسەيدە پىرگەن مەلۇماتىگە كۆرە تور-كشاننىڭ قرغىستان قىمىدە 581 مەكت بىل ۋە بولەردە اوقو-چىلار سانى 54 مەكدر. قرغىز بالالارى مەكتىپدە كىي اوقوچىلارنىڭ %47 كەسنىنى تىشكىل ايتەرلەر. اوقوچىلار آراسىدە پىرگەن ھەم يۈكەك مەلۇماتلى كىشى بوقدر. اوقوچىلارنىڭ %10 ى اورتا مەلۇماتلى، قالغانلارى ايتىدائى مەلۇماتلى كىشىلەردەن كە عبارت.